

Találkozások a vadonban. Etnicitás és önazonosság Székelyföldön 1918–1940¹

Székelyföldet szinte mindenki ismeri, vagyis mindenkinek ismerős a régióra és lakóira vonatkozó sztereotípiák sora. Sőt a legtöbben azt is tudják, hogy a székelyekről miként vélekednek mások, leginkább azok, akiket a „románok” címkével illetnek. Mindenesetre a székely góbság, a székely szűkszávúság, a székely vendégszeretet (már legalábbis, ha magyarokról van szó), a székely és a természet sajátos viszonya olyan általánosan ismert sztereotípiák, amelyek egyúttal a székelyek tulajdonságainak közismertségét és ezzel bizonyos értelemben a hozzájuk való közelséget is sejtetik. Ez a közelség jelenik meg aztán abban az elképzelésben is, hogy a székelyek és világuk magyarabb lenne a magyarokénál, tulajdonképpen ez lenne az igazi magyarság. Miközben éppen azért erősek a sztereotípiák, mert mögöttük tényleges, részben földrajzi, részben társadalmi távolság sejlik fel.

Hiszen a Székelyföld társadalmi-gazdasági értelemben véve periféria, és már a dualista Magyarországon is az volt. A régió elmaradottságát ugyanakkor éppen a székelyek szimbolikus felemelése az igazi (sőt eredetüket tekintve egyedül igazán magyar, hiszen közvetlenül a hunoktól származó) magyarok rangjára (Hermann 2003) látszott orvosolni. A 20. század fordulójától megindul és az első világháború végével félbeszakadt székely akciók (Balaton 2004), vagy az 1940 és 1944 közötti regionális fejlesztési kísérletek (Oláh 2008: 10–215) egyik indoka éppen az volt, hogy ezzel a nemzet számára szimbolikusan legjelentősebb vidék és lakói emelhetők fel. Igaz, ez szinte minden esetben egy másik vonatkozásban is megfogalmazódott: a székelyek nem csupán a legautentikusabb magyarként voltak fontosak, hanem a rivális, román nemzettel szembeni legtávolabbi védelmi pontként is. Megerősítésük tehát a román nemzeti előretörés megállítását is jelentette. Ez pedig a 20. század elején már a Magyarország egységére leselkedő veszélyek közül a legfontosabb volt az erdélyi politikai elit új generációja szerint (Romsics 1987; Egry 2013; K. Lengyel 2017).

¹ A tanulmány az NKFI 112968 számú „Birodalmi átmenetek helyi kontextusban az Osztrák-Magyar Monarchiától az utódállamokig 1918–1925” című kutatási projekt támogatásával készült.

A székely régió autenticitására épülő stratégia az erőforrásokért folytatott versengésben gyakori jellemzője a központtal szemben fellépő, de elszakadásig nem menő regionális politikai törekvések által kialakított képzetrendszernek (Paasi 1986). Nagy-Romániában azonban már kevésbé volt használható, hiszen az új szuverén képviselői számára a székelyek autentikus magyarsága, és persze még inkább a régió etnikai arányai, nemhogy nem jelentettek pozitívumot, de egyenesen a legnagyobb veszedelmet idézték fel. Az amúgy is belső választóvonalakkal szabdalt, a román regionalizmussal is küzdő Románia számára az ország földrajzi középpontjában elhelyezkedő, szinte kizárólag magyarok lakta vidék bizonytalanságot, az irredenta fenyegetését jelentette (Livezeanu 2000: 137–143; Bottoni 2013). Románia ezért nem is a székelységet erősítő, hanem az azt gyengítő politika mellett kötelezte el magát, és ez nem csak a kisebbségi intézményrendszer korlátozását, a közigazgatás románosítását, az ortodox és részben görögkatolikus egyház terjeszkedését vagy éppen a gazdasági fejletések elmaradását jelentette. A székelyekben (vagy legalábbis jelentős részükben) elmagyarosodott románokat látva, az állam a lakosság visszarománosítására fordított komoly erőfeszítéseket, ami abban is megmutatkozott, hogy a régióban tevékenykedő román nemzetiségű közalkalmazottak jelentős pótlólagos juttatásokra számíthattak, hiszen komoly „veszélynek” voltak kitéve (Livezeanu 2000: 138–143).

Az ún. kultúrzóna tehát éppen a Székelyföld és Nagy-Románia közti szimbolikus távolság eredménye volt, és arra a felfogásra épült, hogy a vidék lakói és Románia képviselői közt szinte áthidalhatatlan szakadék tátong, amit csak a székelyek önazonosságának megváltozása temethet be. A Székelyföld innen nézve a politika és a politikai diskurzus számára és tükrében homogén és idegen világ volt csakúgy, mint ahogy homogén és pusztán a sztereotípiák formájában volt ismerős a magyarországi politika számára.² Ennek megfelelően, ha a székely (vagy a székelyföldi magyar) önazonosságra csak annak kollektíve, diszkurzíve és szimbolikusan megjelenő formájára kérdezzük rá, akkor az egyszerre jelenti a magyarság egyik – sokak számára a legtisztább – formáját, és a románság szöges ellentétét, a két nemzet közti határvonalat is.

Ez az írás azonban nem ezekre a kollektív(nak szánt) képzetekre kíváncsi, hanem arra, mi történt akkor, amikor a Székelyföldön mindennapi helyzetekben mindennapi emberek találkoztak egymással? Hogyan jelentkezett vagy éppen maradt rejtve az etnicitás, milyen formái voltak, milyen tipikus helyzetekben számíthattak annak manifesztálódására, miként viszonyultak hozzá a résztvevők? Hogyan viszonyult ez a politikát meghatározó homogenizáló kollektív én és őik konstrukcióihoz? Mi történt, ha románok és magyarok találkoztak egymással ebben a „vadonban”?

A kérdés megválaszolására a mindennapi etnicitás megközelítését fogom használni. Előbb felvázolom magát az elméleti keretet, majd a szociológiában kidolgozott tipológiá(ka)t követve bemutatom, miként jelenik meg a Székelyföld a mindennapi etnicitás tükrében. Az egyoldalú viszonyulás típusainak rövid ismertetését követően az önazonosulás társadalmi kontextusait próbálom meg elemezni, elsősorban bűnügyi eljárások dokumentumainak a segítségével. Ugyanakkor, miután írásom kiterjedt és jórészt publikált előtanulmányokon

2 Mint ilyen nem állt egyedül, a magyar–román határ mentén húzódó zónára is hasonlóan tekintettek, és persze az itt dolgozó állami alkalmazottak is hasonló kedvezményekre számíthattak. Egy fontos, és bizonyos értelemben témám szempontjából is áruklodó különbség persze akadt: a határvonalon belül igen jelentős számú román lakosság is élt. Őket azonban a magyarokhoz hasonló gyanakvással figyelték kulturális gyakorlataik, mindennapi praxisaik miatt. Ezt az idegenséget jól mutatja például Nicolae Iorga (1906: 632–672) leírása is erdélyi és partiumi utazásáról.

alapul, munkám elsősorban a jelenség rendszerezésére, a legfontosabb tanulságok összegzésére irányul, ezért alkalmanként talán vázlatosabb lesz annál, mint amit az olvasó várna.

Mindennapi etnicitás – történelmi metszetben

A fenti kérdés részben azért merülhet fel, mert az önazonosság kollektív formája nem minden problémától mentes fogalom, kezdve azzal, hogy az identitás mégiscsak egyéni jellegzetesség (tulajdonság?) lenne. Az identitás fogalmának és társadalomtudományi felhasználásának kritikájában Rogers Brubaker és Frederick Cooper (Brubaker és Cooper 2000; Stachel 2007) amellel érvelnek, hogy a szakirodalom egyszerűen elhasználta a fogalmat, az túlburjánzik, és emellett elvesztette azt a képességét, hogy jól meghatározott jelenséget írjon le. Ehelyett egy mindent és bármit jelölő kifejezéssé vált, ami éppen azt nem mutatja meg, amit kellene: az egyént és önazonosságát. Bár a kutatók szinte rituálisán kontextus- és helyzetfüggőnek írják le az identitást, az elemzés azonban rendre csupán annak felületes és reifikált változatáig jut el.

Brubaker emellett kritikával illette a csoport-önazonosság használatát is. Az általa csoportizmusnak nevezett jelenség lényege, hogy a csoportnak mint egységes közösségnek közös identitást tulajdonítanak, ami minden tagjára jellemző, és amiből a csoport egységes cselekvése következik. Szerinte ez azonban nem más, mint azoknak az etnikai vállalkozóknak a konstrukciója, akiknek érdeke a csoportot ilyen ódon láttatni, mert ebből származik előnyük. Ezzel szemben a kutatóknak az egyéni felfogásra kell rákérdeznüik, már csak azért is, mert a csoportidentitás valójában nem is megismerhető, hiszen csupán a csoporttagok egyéni viszonyulása hozzáférhető a kutatók számára (Brubaker 2000).

Miként? Ehhez támaszt nyújt a Cooperrel közös cikk is. A szerzők az identitás kritikátlan és elmosódott fogalma helyett alternatívákat is ajánlanak, ezek egyike az egyéni önazonosulás. Az önazonosulás (identifikáció) az egyéni cselekvés körébe tartozik, olyan aktus, amely az egyéni önazonosságot juttatja kifejezésre – bármilyen formában (Brubaker és Cooper 2000: 17–19). Előnye, hogy az egyént, az önazonosság „letéteményesét” helyezi a közép-pontba, és a cselekvés megismerése révén nem kell az egyéni tudat vizsgálatának bizonytalan terepére merészkedni. Az egyéni cselekvés mint az önazonosítás aktusa ugyanakkor csak az adott helyzetben értelmezhető, nem állandó és esszenciális önazonosságot juttat kifejezésre, éppen ezért az identitás sokat emlegetett helyzetfüggősége és kontextusba ágyazottsága is jobban megragadható, és mindez az élet mindennapi vonatkozásaira is kiterjeszhető.

Ez persze módszertanilag új kérdéseket vet fel. Brubaker és társai kolozsvári kutatásaik során mutatták meg, hogy a résztvevő megfigyelés, fókuszcsoportos és egyéni interjúk segítségével feltárhatók azok a tényezők, amelyek az egyén számára az etnicitást, az ahhoz való viszonyt az egyes helyzetekben meghatározzák. Ez a mindennapi etnicitás egyfelől egyszerű, a nemzeti politika meghatározó színterein nem aktív személyekhez kapcsolódik, másfelől pedig olyan helyzetekhez, amelyeknek általában nincs politikai vagy szimbolikus jelentősége. Típusai az ugratás vagy gúnyolódás, a tabusítás vagy hallgatás, a konfliktus és az etnikailag jelölt kategóriák közti választás (Brubaker et al. 2011: 387–389).

Ez a tipológia azonban jól láthatóan interakciókhoz kötődik, egy-egy eset feltárásához több résztvevőt kíván. Részben annak érdekében, hogy az egyoldalú, egyéni eseteket is látathatóvá tegyék, részben azért, hogy a banális és mindennapi nacionalizmus látens keretét

is megragadják (Billig 1995; Edensor 2002), Jon Fox és Cynthia Miller-Idriss egy alternatív tipológiát javasoltak a mindennapi nacionalizmus tanulmányozásához: a nemzettel és nemzetről való beszéd, a nemzeti fogyasztás, a nemzet előadása (performatív aspektusai) és végül a nemzeti konfliktus (Fox és Miller-Idriss 2008). A két tipológiát részben a konfliktus köti össze egymással, részben pedig az, hogy akár ugyanazokat az esteket is vizsgálhatjuk a segítségükkel, azok más-más aspektusait feltárva.

Csakhogy ezek az elméleti keretek és kutatási módszerek a kortárs társadalomtudomány vizsgálati lehetőségeire alapozva születtek meg. Könnyen belátható azonban, hogy a történész számára ezek a lehetőségek nem igazán adóttak. A történész forrásai eleve egyoldalúak, azon dokumentumok nagy többsége, amelyek valamiképp az etnicitás mindennapi vonatkozásaira is fényt vetnek, konfliktusokhoz kötődnek. Az állam képviselőinek vagy éppen az esetet rögzítő egyénnek a figyelmét többnyire azért ragadják meg adott események, mert a konfliktus révén láthatóvá válnak – vagy éppen maguk az állami szereplők csinálnak belőlük konfliktust. Ebből következően az interakcióknak leginkább ez a fajtája érhető tetten a dokumentumokban, miközben egy sor más típusú forrás – különböző jelentések és feljelentések – egyéni viszonyulásokat mutat meg – legyen az a források szerzőjének, például egy rendőrnek, egy feljelentőnek a felfogása. Ez arra is lehetőséget ad, hogy a Fox–Miller-Idriss-féle tipológia más elemeit is alkalmazzuk, hiszen a nemzet performatív aspektusai akár ünnepélyes, akár mindennapi helyzetben, vagy éppen a fogyasztás jellegzetességei is kirajzolódhatnak a nem lényegtelen megszorítással, hogy az egyoldalú forrásokból elsősorban szerzőjük felfogása rajzolódik ki. Hiszen attól, hogy egy rendőrügynök magyar nemzeti demonstrációként számol be egyik augusztus 20-ai, egy temesvári kocsmában tálcára került piros, fehér és zöld italokról, még nem biztos, hogy a cselekvőknek ilyen szándéka volt, vagy hogy egyáltalán felismerték a nemzeti demonstráció lehetőségét a színek véletlenszerű együttállásában.

Ugyanakkor az események által mozgásba hozott folyamatok sok esetben igen mélyre engednek bepillantani az etnicitáshoz való mindennapi viszonyulásba is. Az esteleges vizsgálatok során számos érintett számolt be arról, hogy ők maguk miként értelmezték azokat az eseteket, amelyeket más résztvevők vagy megfigyelők az etnicitás kifejeződéseként értelmeztek. Emellett, ha a vizsgálat az államigazgatáson vagy az igazságszolgáltatáson belül további fórumokra is elért, ezek is megfogalmazták a viszonyukat az adott eseményhez. Ez nem csak azt jelenti, hogy egy-egy dokumentumcsoport meglepően sok szereplő különböző nézőpontját mutatja meg, feltárva ezzel az egyébként sokszor homogénnek láttatott intézmények belső megosztottságát is. A különböző vizsgálatok formája az egyéneket elbeszélésre kényszerítette, ezzel a kortárs szociológia interjúival összevethető formába öntve az egyéni etnicitást is. A kérdezési helyzet persze értelemszerűen különbözött, és ezzel a megszólalások téje, lehetséges következménye is. De a szövegek valamiképp az egyéni öazonosulás (ideértve az etnicitás elvetését is) megmutatására is alkalmasak (Egry 2010, 2015, 2016).

Az elemzés során a fent bemutatott módszertani problémák mellett magának a Székelyföld fogalmának a bizonytalanságával is szembe kell nézni. A kortársak számára a földrajzi fogalom még nyilvánvalóan bírta egyfajta közjogi tartalommal is, hiszen élt a régi székek emléke és annak tudata, hogy a román közigazgatás által kisebb módosításokkal átvett megyerendszer miként őrizte meg ezt a szerkezetet megyék és járások formájában. A román állam képviselői számára is létezett egy viszonylag körülhatárolt Székelyföld, viszont a hosz-

szű távú társadalmi-gazdasági változások lassan, de biztosan felerősítették a különbségeket a régió mikrotársadalmi között. Mindenekelőtt a terület földrajzi peremén, a „fővárosban”, Marosvásárhelyt és környékén vált viszonylag jelentőssé az ipari munkásság jelenléte, de ez a Brassóhoz közelebb fekvő Háromszéken is érezte a hatását. Társadalmi értelemben tehát nem azonos a térség közigazgatási és oktatási központként funkcionáló kisvárosi, domináns mező- és erdőgazdasági falusi és az iparosodás hatásai által érintett nagyobb városi kistérségeinek világa, és ez tetten érhető a forrásokban is.

Az etnicitás kapcsán amúgy is megkerülhetetlen nemzetiesítő állam képviselői szemében is határozott választóvonal húzódott az ipari és falusi-kisvárosi világ között. Amíg Marosvásárhely esetében az állambiztonság szempontjából a munkásmozgalom számított a legfontosabb, a rendőrségi iratokban is nagy szerepet kapó problémának, addig általában a „székelyekre” vonatkozóan éppen azt emelik ki ugyanezek az iratok, hogy a munkásmozgalom a székely munkások közt nem nyert teret, azok a magyar irredenta szolgálatában állnak (ANIC DGP dosar 6/1927: 27–44, 284–297, f.). Ez nem csupán a társadalomszerkezet különbségét jelentette, hanem a közeg percepciójának eltéréseit is. Amíg a „székelyeket” alapvetően magyarságuk révén határozták meg, és így az irredenta eléggé elmosódott kategóriájában kaphattak helyet (Egry 2017a), addig az elvileg a Székelyföldhöz tartozó Marosvásárhelyen a magyar nemzetiségű és magyarul beszélő (a mindennapi etnicitás által nyilvánvalóan érintett) társadalmi csoportokkal kapcsolatban az állam ezt a nézőpontot csak ritkán, kivételesen érvényesítette. Másfelől viszont a „székely akciók”, a székelység és a Székelyföld szimbolikus léte ellenére az etnicitás vonatkozásában nem volt különbség magyarság és székelység között. A mindennapi etnicitás a Székelyföldön is magyar–román választóvonalak mentén jutott kifejezésre, a tapasztalatok alapvetően ebben a kettősségben rendeződtek el (Bottoni 2013).³

Éppen ezért a Székelyföld mint értelmezési keret elsősorban a politika, a nemzeti diskurzus keretei közt bír értelemmel, a mindennapi etnicitás kapcsán a jelentősége csak áttételes, illetve csak a politikai diskurzus esetleges hatásaként ragadható meg. A székelység mint etnicitás ezekben a dokumentumokban csak áttételesen, sokszor csupán a vajt fülű olvasó számára mutatkozik meg, és akkor is sokszor a sztereotípiákra való ráismerés formájában, amiről viszont lehetetlen eldönteni, hogy vajon nem éppen azok szándékos kifigurázásáról van-e szó? (Scurtu és Boar 1995: 225–226).⁴

3 Egy sajátos esetet kivéve, ez a magyarországi magyarok és a székelyföldiek találkozása volt, ezek sűrűsége magán a Székelyföldön azonban eléggé alacsony volt a vizsgált időszakban és nyomot sem igen hagytak a forrásokban. A probléma sokkal jobban tanulmányozható 1940 és 1944 között, illetve a két világháború közötti Magyarországon (Oláh 2008; Egry 2015a). Ezeknek az elemzéseknek a tanulságait persze kivetíthetjük magára a Székelyföldre is – és a szórványos forrásanyag segítségével jórészt alá is támaszthatjuk azt –, ebben az írásban azonban a fő kérdés a nemzetiesítő állam keretei között a titulás nemzeti és a kisebbség közötti választóvonalon megnyilvánuló etnicitás.

4 Például az árapatakiak 1921 tavaszán egy diadalkapuvál – amelyen a „Isten hozott!” felirat volt olvasható – fogadták az új unitárius lelkészt. A tömeggyűlés rendjére felügyelő, ókirályságbeli származású, magyarul nem tudó csendőrrőror parancsnoka megkérdezte, mit jelent a felirat, mire azt a választ kapta, hogy ez ősi magyar csatakiállítás. Az egyik lehetséges túlzásként a csendőr azonnal jelentette feletteseinek, hogy a magyarok feltűzött állapotban vannak, a lázadásuk küszöbön áll stb. Eközben a székely góbéságra vonatkozó sztereotípiák tükrében akár úgy is olvasható a történet, hogy a székelyek sajátos humora nyilvánult meg. Holott talán az a legvalószínűbb, hogy a válaszadó személyes diszpozíciója miatt került sor a kétségtelenül figyelemre méltó ugratásra.

Székelyek – egy politikai képzetrendszeren túl

Bár a mindennapi etnicitás szintjén a székelység nem igazán jelent meg, a jelenség értelmezéséhez mégis érdemes röviden számba venni a székelyek csoportjáról kialakított képzeteket is. A székely csoporttudat egy sajátos nemzeti mitológiával alátámasztott, strukturálisan a székelyek rendi különállásából fakadó, a magyar nemzeti tudaton belül pedig az 1848–1849-es szabadságharc emlékezte révén helyet találó képzetrendszer (Hermann 2003). A székely székek vármegyékké alakítása, vagyis az 1876-os közigazgatási reform után ez a periferikus helyzetű megyék helyi kötődésű elitjeinek kínált szimbolikus erőforrásokat, és végül szerepet játszott a központi intervenció, a Székely Akció megalapozásában is. 1918 őszének viharos napjaiban bukkant fel ismét a székely csoporttudat, ezúttal a Székely Nemzeti Tanács formájában, amit Budapesten alapítottak erdélyi politikusok és közszereplők, például Bánffy Miklós és Jancsó Benedek. Céljuk azonban nem a külön Székelyföld létrehozása, hanem Magyarország területi egységének megőrzése volt. Paradox módon, persze csak hosszabb távon, ezt szolgálta volna a Székely Köztársaság Paál Árpád által meglebegtetett terve is (Bárdi 2013). Ugyanakkor az elkülönült csoporttudat erejét mutatja, hogy székely nemzeti tanácsok szerte az országban létrejöttek, s bár ezek nyilván nemritkán vezetőik egyéni érdekeit szolgálták, mégis jelzik a székely csoporthoz tartozás mozgósító erejét is – csakúgy mint a két világháború közti, magyarországi részben emigráns székely szervezetek, mint Hargitaváralja Székely Község vagy a Székely Hadosztály Egyesület.

A Székelyföld léte sajátos módon nyert közjogi jelentőséget a békeszerződést kísérő kisebbségi szerződések révén. Miután a román kisebbségi szerződés kimondta, hogy a székely és szász közületek iskolai autonómiát élvezzenek, a magyar politika, Budapesten és Erdélyben egyaránt, megkísérelte ennek révén kialakítani az egységes magyar kisebbségi oktatási rendszert – nem sok sikerrel (Gidó 2011). Ugyanakkor a különböző autonómia-tervek nem feltétlenül a Székelyfölddel számoltak, célkitűzésük többnyire Erdély vagy az erdélyi magyarság összességének autonómiájára irányult, noha akadtak kivételek is (Bárdi 2004).

Mindenesetre a Székelyföld nem csupán a magyar politika számára jelentett létező regionális egységet, hanem a román nemzetállam számára is. Ez csak részben függött össze a már említett kisebbségi szerződéssel, hiszen annak rendelkezéseit soha nem ültették át a gyakorlatba. A Székelyföld sokkal inkább a nemzetállam egységesítése, a sokat emlegetett „lelki egység” útjában álló nehezen leküzdhető akadály és vele társadalmi tapasztalat volt, ezért nem kérdőjelezte meg senki a létét, legalábbis a jelenre vonatkozóan.⁵ A probléma leküzdésének eszköztét az állami politika leginkább határozott, nemzetiesítő fellépésében látta, és ezt retorikájában, valamint az itt tevékenykedő állami alkalmazottaknak biztosított kedvezményekben, az ún. kultúrzóna felállításában is kifejezésre juttatta.

Ha azonban arra vagyunk kíváncsiak, már csak azért is, mert ez a mindennapi etnicitás számára is meghatározó jelentőségű volt, hogy az állam ebből mit tudott érvényre juttatni, már nem egyértelmű a válasz. A közigazgatás feltöltése román nemzetiségű tisztviselőkkel egyáltalán nem sikerült, még a megyei igazgatás középső szintjein is fontos szerepet kaptak magyar (vagy ritkábban német) tisztviselők. A lakossággal közvetlenül érintkező posztokon pedig hosszú ideig megmaradt a kisebbségi jegyzők és segédjegyzők elsöprő dominanciája.

⁵ Hiszen a már említett törekvések a székelyek „visszarománosítására” lényegében történeti aberrációnak, az etnikai valóságon tett erőszaknak tekintették a székelység magyar voltát, és a múltban feltételezett román etnikai jegyekre hivatkozva a jövőre vonatkozóan is a lakosság románná tételével számoltak.

1923-ban például Csík megye 70 községi jegyzőjéből és segédjegyzőjéből (*secretar comunal* és *subsecretar comunal*) 63 volt kisebbségi, ráadásul közülük 26-an már 1918 előtt is betöltötték ezt a posztot (Gazeta Oficială a Județului Ciuc 1923 nr. 8. 1–3; Magyarország tisztii cím- és névtára 1918: 75–76). Az ekkor szolgálatban állók a következő években is posztjukon maradtak, sőt előléptetésük is természetes volt. Nem buktak meg az 1924-ben elrendelt nyelvvizsgákon sem, noha a megyei igazgatás rendelkezései alapján elég nyilvánvaló, hogy nem beszéltek románul.⁶ Talán az sem volt véletlen, hogy a megyébe érkező román tisztviselők is többnyire rendelkeztek közszolgálati múlttal a dualista Magyarországon, és olyan vidékről érkeztek, ahol vegyes lakossággal volt dolguk. Ioan Chirila főszolgabíró (primprețor) például az Arad megyei Kisjenőről vezényelték át, a megye nagy hasznára, és ő 1918-ban még Szászabányán volt jegyző, míg főszolgabíró társa, Ștefan Șerban vélhetően azonos az 1918-ban a Zsil-völgyi Petrillában jegyzősködő Serban Istvánnal (Gazeta Oficială a Județului Ciuc 1925. nr. 1. 2).

Ugyanakkor a közoktatásban az állam sokkal határozottabban lépett fel, mindenekelőtt a felekezeti oktatási intézmények visszaszorításával. De a nyelvvizsgák követelményét is szigorúbban vették, bár egyébként a kormányzat és a tanfelügyelőségek itt is igyekeztek nagyvonalúak lenni. Számtalanszor engedélyezték a vizsga megismétlését vagy éppen elhalasztását, viszonylag kedvező feltételekkel szerveztek nyelvtanfolyamokat vagy éppen hospitálást ókiráltságbeli intézményekben.⁷ Ezzel együtt a képzett és vizsgára kötelezett kisebbségi tanterőknek a többsége végül inkább a távozást vagy a kilépést választotta az oktatásügyből, és nem csak a Székelyföldön. Pótlásuk viszont igen nehéznek bizonyult képzett és jól felkészült tanárok hiányában, miközben az oktatás nyelveként folyamatosan ment végbe a román kiterjesztése (ANIC Ministerul Instrucțiunii 1922: dosar 11/1922, 29/1922, dosar 517/1922, dosar 209/1922.⁸ 1925: dosar 28/1925, 414/1925). Az állam tehát eleve nem viszonyult egyenesen a kisebbségi lakossághoz, és ez, mint látni fogjuk a mindennapi etnicitás esetében is, meghatározónak bizonyult.

Nemzeti beszéd

Tekintettel az állam önmaga által is felvállalt szerepére, érdemes a mindennapi etnicitás vázlatát is az állammal kezdeni, elvégre a nemzetről és nemzettel való beszéd az állam révén és az államon belül is szerepet kaphatott. Az államon belül úgyis, mint egyfajta általános érvelésmód, amivel sokféle igényt, kérést, elképzelést alá lehetett támasztani, de éppen ezért az érveléshez való viszony az állam belső törésvonalait vagy épp a közigazgatási nyelvhasználat

6 Csík megye alprefektusa (a magyar alispán megfelelője 1925-ig) több rendelkezést is kiadott, ami a hivatalos nyelven kiállítandó iratok elkészítését is segítette. A lovak és marhák útlevelének kiállításához például egy szöszedetet foglalt rendeletbe az állatok tulajdonságairól, hogy a jegyzők szabatosan be tudják vezetni, ha egy ló csüdben kesely volt. A magyar jegyzők román nyelvtudása azonban vélhetően nem csak az ilyen valóban speciális esetekre nem volt elég, hiszen az alprefektus az anyakönyvezésről is kiadott egy hasonló rendeletet, ami nem csupán az utónevek román megfelelőit tartalmazta, hanem még az olyan egyszerű formulák szabatos fordítását is, mint például „halál esete a remetei anyakönyvben 43/1923 sz. a.” (Gazeta Oficială a Județului Ciuc 1922. nr. 24: 1–2; 1924. nr. 14: 2–3).

7 Ókiráltságoknak vagy Regátnak nevezik Románia 1918 előtti, Kárpátokon túli részét (a „Vechiul Regat”-ból).

8 Petrik Elena végzős tanítónő kihelyezési kérelmének elbírálásakor a tanfelügyelőség tisztviselője kiemelte, hogy Petrik hajlandó megtanulni románul, s bár a kisebbségi iskolákhoz megfelelő számú tanerő áll rendelkezésre, a román iskolákban akkora a tanítóhiány, hogy Petrikre nagyon nagy szükség lenne (ANIC Ministerul Instrucțiunii 1922: dosar 209/1922 130. f).

esetében már sejtetett korlátait is felvillantotta. Másfelől viszont a nemzetiesítő államról való beszéd maga is összefonódott az etnicitással, hiszen az államról kifejtett nézetek nemzeti felhangot kaphattak – és amint azt az államellenes izgatási perek anyaga mutatja, kaptak is.

Ami igazán izgalmas a nemzeti érvelés államon belül megfigyelhető esetei kapcsán, az nem is ennek a beszédmódnak a szinte rutinszerű alkalmazása, hanem az, amikor az állam képviselői nem fogadják el azt, vagy legalábbis nem fogadják el, hogy a megszólaló legitim módon használhatja. E mögött sokszor a különböző állami szervek hatalmi játszmája állt, de az állam és a civilek közti aszimmetria is fontos tényező lehetett benne. Az előbbinek jó példája Maros-Torda megye alprefektusának keserű ébredése 1923-ban, miután utasítani próbálta az államvasutakat, hogy a megye területén végre cseréljék le a vasútállomások magyar nyelvű földrajzi névtábláit. A CFR regionális igazgatósága azonban, a belügyminisztérium tekintélyét is segítségül hívva, azzal utasította el a követelést, hogy az állami vállalat esetében a kérdésről egységes szempontok alapján egy országos bizottságnak kell döntenie, nem a prefektusnak (ANIC SJ MŞ fond Prefectură Judeţului Mureş, inventar 460, dosar 41/1923, 12. f., 14., 20–22. f.).

Amíg azonban az alprefektusnak nem kellett nyilvános megaláztatást elszenvednie, egy másik esetet, Kovács Gábor újbóli kinevezését gyimesbükki jegyzőnek, az tesz igazán izgalmassá, hogy az lényegében a nyilvánosság előtt történt, hiszen a jegyzőkönyvet publikálták Csík megye hivatalos lapjában (Gazeta Oficială a Judeţului Ciuc 1925 nr. 4: 2). Kovács 1918 előtt is Gyimesbükkön volt jegyző, és az impériumváltás után is megtartotta a posztját. A tisztviselők rotációja jegyében valamikor 1923 és 1924 között a közeli Csíkszépvízre helyezték át. Amikor korábbi posztja megürült, ő és Kopan Mihály (Mihail) pályáztak annak betöltésére. A megyei vezetők 1925 februárjában döntöttek a kérdésről. A háromfős bizottság egyik tagja a pályázat eredménytelené nyilvánítását javasolta, mivel Kovács nem tud eléggé románul (ez már azután volt, hogy kötelezően letette a nyelvvizsgát), és az egyébként román többségű, csak éppen nyelvét elfeledett gyimesiek körében a nemzetiesítés miatt kívánatos lenne egy román jegyző. Az alprefektus (Joe German, aki korábban a sajátos vegyes társadalmú Máramarosban működött) azonban rámutatott, hogy Kovács kinevezését a gyimesiek beadványokkal és küldöttségekkel sürgették, hiszen korábbi működése nagyon jó benyomást hagyott maga után, továbbá Gergely Viktor görögkatolikus esperes is Kovács szószólója volt, sőt a küldöttségek a korábban a megyébe látogató miniszterelnököt, Ion I. C. Brătianut is meggyőzték, aki utasítást adott kérelmük kedvező elbírálására. Az alprefektushoz csatlakozott a megyei főjegyző, így Kovácsot ismét kinevezték jegyzőnek. A nemzeti érvelés ebben az esetben nem is egyszerűen a hatalmi vetélkedés miatt maradt hatástalan, hanem részben azért, mert a helyi társadalom számára teljességgel értelmetlen volt, részben pedig azért, mert a helyi társadalom fontos szereplői tudták azt sikeresen mozgósítani saját érdekében és meggyőzni a legfőbb „nemzeti instanciát”, a kormányfőt.

A másik izgalmas eset azt példázza, hogy akár ugyanaz a szereplő is miként váltott nemzeti és szakmai beszédmód, logika és részben szolidaritás között – adott helyzettől függően –, és ez miként érvénytelenítette a nemzeti érvelést. A háromszéki sepsiszentgyörgyi járás főszolgabírája 1930 végén jelentést készített a prefektusnak, aki ebből merített a kormányhoz eljuttatandó éves összefoglalójához. Mivel a prefektusi jelentés inkább politikai kérdésekkel foglalkozott, a főszolgabíró hosszan ecsetelte, milyen reménytelen a román kultúra helyzete a túlnyomóan magyarok lakta járásban, sőt arról is beszámolt, miként használták ki a magyar községi önkormányzatok a helyzetüket „románok elmagyarosítására”. Példa-

ként az Uzont emelte ki, ahol beszámolója szerint a községi vezetés a református nőegyleten keresztül bonyolította a szociális segélyezést, és feltételül szabták, hogy a segélyezett térjen át a református vallásra – vagyis váljon magyarrá. Megoldást is javasolt, a községi igazgatás államosítását, a választott tisztviselők felváltását kinevezettekkel.

Alig néhány hónappal később az uzoni görögkeleti és görögkatolikus pap írt levelet a prefektusnak. Ebben ők is elpanaszolták a községi vezetés praktikáit, a prozelitizáláshoz kötött segélyezést, és kérték a hatóságok közbeavatkozását. A prefektus tanácsért fordult a fősolgabíróhoz, akitől bizonyára más válaszra számított. A fősolgabíró ugyanis teljes mértékben elutasította a „civiliek” beavatkozását, kifogásolta, hogy bizonyítékok nélkül vádolják meg a közigazgatási tisztviselőket, és azt javasolta a felettesének, hogy minden további nélkül utasítsa vissza a papi intervenciót (ANIC SJ CV fond 9, pachet 40. 41–42, dosar 23, 2). A fősolgabíró tehát nem általános módon, hanem nagyon is helyzetfüggően érvényesítette a nemzeti beszédmódot, a megfigyelő számára talán skizofrén módon, de nem minden logika nélkül. A tisztviselői szolidaritás ezek szerint megillette a kisebbségi tisztviselőket, ha illetéktelenek akartak beavatkozni, miközben ugyanezek a tisztviselők már etnikai alapon ítéltettek meg, ha az állam nemzeti céljai kerültek szóba.

Az államnak azonban számtalanszor kellett azzal is szembesülnie, hogy a polgárai valamiképp viszonyultak hozzá, és ezt akár egy állami tisztviselő, akár egy másik polgár nemzeti keretben értelmezte: a román állam megítélése valójában a román nemzet megítélését, etnikai választóvonalak nyilvánítását jelenti, már amennyibe a beszélő kisebbségi polgár volt. Rákosi József például csak annyit mondott, hogy ő ugyan nem megy ki a gidófalvi állomásra, ahol a lakosságnak az igazságügyi miniszter átrobogó vonatát kellett volna köszöntenie, és erre államellenes izgatással vádolták meg. Szerencséjére azonban a bíróság, az állam egy másik intézménye, úgy döntött, hogy Romániában senki nem kötelezhető arra, hogy minisztereket üdvözöljön. Ugyancsak a bíróság állapította meg, hogy Szántó Károly korrupciót ostromozó Panamák és banditák című cikke a *Székelly Nép* című lapban nem minősül izgatásnak (Egry 2012: 43).

A bíróságok amúgy is hajlamosak voltak rá, hogy a magánszemélyek, illetve a hatóságok által az etnicitás megnyilvánulásaként felfogott konfliktusokat (például himnuszéneklés miatt kitört, majd a szokásos gyalázkodásokkal – büdös, mocskos, tolvaj stb. oláh – kísért kocsmái verekedést) a szokásosnak tekintett falusi erőszak megnyilvánulásaként kezeljenek. Ennek során azonban néha maguk is elfogadták a nemzeti érvelés legitimitását, éppen csak annak tartalmi érvényességét vitatták el, például gondosan elemezve a Himnusz szövegét, és megállapítva, hogy az semmilyen formában nem sérti Romániát vagy a románokat, így eléneklése sem lehet nemzetellenes izgatás (Egry 2015a: 399).

Néhány tárgyalóteremig eljutott esetből viszont a nemzeti beszéd kapcsán igazi definíciós küzdelem bontakozik ki, méghozzá nem is az állam vagy a többségiek és a velük szemben álló kisebbségiek között, hanem a kisebbségiek csoportján belül. Tanulságos példája ennek Kelemen Lajos esete, ami ráadásul a jelenség etnicitáson túlmutató társadalmi dinamikájába is betekintést enged. (Az iratok magyarul is olvashatóak: Egry 2015b.)

Kelemen Lajos Pákében lakott, egy háromszéki magyar faluban. Akkor fogták perbe, amikor a falu bírója a szomszédos csendőrőrsön bejelentette, hogy lemond, mert nem tudja tovább elviselni Kelemen vezetését, mire a csendőrök meggyőzték, hogy inkább jelentse fel államellenes izgatásért. Kelemen ugyanis évek óta verbálisan abuzálta a falu vezetőit, rendszeresen oláh bírót emlegetett, oláh tanácsnak nevezte a színmagyar képviselőtestületet és

folyton kifejezésre juttatta, mennyire elégedetlen azzal, hogy Romániában él. Amikor például kidobolták, hogy a belügyminisztérium engedélyezte a községi hirdetések magyar nyelvűségét, akkor gúnyosan megjegyezte, hogy mondják csak románul, majd megértik ők azt. Kelemennek azonban elsősorban a falusi tanítóval volt tartós konfliktusa, Debreczi Józseffel, aki alkalmazkodott az új elvárásokhoz. Kelemen fia is tanító volt, de miután Debreczi hűségesküt tett, vetélkedés indult meg közöttük. Ifjabb Kelemen nem jutott álláshoz az állami iskolában, viszont folyton azzal fenyegette Debreczit, hogy fellázítja ellene a szülőket. Debreczi viszont, miután büszkén hirdette, hogy a kormány által elvárt szellemben lojális állampolgárokat fog nevelni a tanulóiból (ANIC Ministerul Instrucțiunii 1922: dosar 29/1922 76. f), ifjabb Kelemen ellehetetlenítésén ügyködött, aki kénytelen volt a Szilágyországba költözni. Idősebb Kelemen viszont maradt, és ő a tanulókat kezdte végzőlni. Amikor Debreczi olyasmit tanított az iskolában, amit Kelemen elrománosításnak tekintett (román dalok, román köszönés, a királyi Himnusz), akkor az utcán sértegette a tanulókat gyakorló fiatalokat, olykor gyalázkodott is velük. Nem vagytok oláhok, ne beszéljétek oláhuul, ha oláhuul énekeltek, menjétek az oláh templomba – voltak a finomabb megjegyzései.

Ebből alakult ki az a helyzet, ami a perhez vezetett, és végül ahhoz, hogy a bírósági szakban már többnyire visszavont vallomások miatt Kelemennek nem esett nagyobb baja. Ettől még az eset valóságos kincstára a mindennapi etnicitásnak, különösen az etnikai definíciók dinamikája tekintetében. A magyar nemzetiségű bíró az 1918-as forradalommal került a falu élére, majd hűségesküt tett, akár csak Debreczi és a tanács. Kelemen számára viszont ezzel elveszítették magyarságukat, amit Debreczi kapcsán csak tetézett elszántsága a tanuló Románia iránti hűségre nevelésére. Ezt juttatta kifejezésre románellenes beszédmódja és az oláh jelző állandó használata – a magyar falusfelekkel szemben. Évekig húzódtott a verbális küzdelem, hiszen a tanácstagok, Debreczi és a bíró visszautasították Kelemen kategorizációját csakúgy, mint a tanuló. Végül azonban mégis kénytelenek voltak engedni, hiszen a feljelentéssel elfogadták, hogy ők bizonyos mértékig románok – az államellenes izgatás alapvetően tipikus magyar nemzeti gyalázkodásban merült ki, ami románként bélyegezte meg őket. Lehet, hogy ez is szerepet játszott abban, hogy a tárgyalásra lassan mindenki visszavonta a vallomását, és az egész ügyet szőnyeg alá söpörték.⁹

Kelemen ügye azonban arra is rávilágít, hogy az állam maga is kompromisszumokra kényszerült, és ez nemegyszer éppen saját tisztviselői etnicitásának átértelmezésében mutatkozott meg. A pákái tanácshoz hasonló helyzetbe került például Óvári Margit lécfalvi óvónő, aki azonban a faluval szembekerült Kelemen helyzetét is megismerhette. Óvárit a tanfelügyelőség küldte a községi óvodába, a falu vezetése viszont meg akart szabadulni tőle, mert ellátása túl nagy terhet jelentett. A tanfelügyelőség persze védte Óvárit, méghozzá azzal, hogy az árvából lett óvónő nagyon szép eredményeket ér el a román nyelvű óvodáztatás terén, ezért nemzeti érdek lenne megtartása Lécfalván. Óvári magyar nemzetiségű volt, román nyelvtudásáról nincs információ (a tanfelügyelői dicséret tárgyát a kicsiknek betanított román nyelvű mondókák képezték), de igyekezete és lojalitása már elégnek tűnt a kultúrzónában is – nyilván az állam szűkös lehetőségeitől nem függetlenül. Óvári így az állam számára lényegében román lett, miközben a falusiak szemében etnicitása inkább kö-

⁹ Igaz, más hasonló perek esetében az is nyilvánvaló, hogy a tárgyalást igazából senki nem akarja, mivel az nyilvánosság elé viszi egy zárt közösség belső ügyeit. Érezhető, hogy a falusiak számára igazán fenyegető, egyúttal azonban mégiscsak a világuk részét képező csendőrök képesek szóra bírni őket, ám ahogy az állam képviselői a távoli megyeközpont tisztviselői lesznek, a falusaiak lelkesedése is alábbhagy, és egyre inkább elhallgatnak.

zömbös lehetett: magyarként akár üdvözölhették volna, de az óvónőtől anyagi okokból meg akartak szabadulni (ANIC SJ CV fond 9. dosar 13/II 208–211. f).

Végül még egy tényezőre érdemes felhívni a figyelmet: a nyelvtudás jelentőségére az esetek értelmezésében. A hatóságok ingerküszöbét elérő esetek jelentős része ahhoz kapcsolódott, hogy valaki meghallott valamit, amiről úgy gondolta, az sérti őt nemzetiségében. (Ez azonban igen sokszor azzal járt együtt, hogy a panaszos valójában nem tudott magyarul, és így nem is a tényleges szövegre reagált, hanem csak arra, amit az általa megértett szavakkal, fordulatokkal társított.) Számukra az esetleg meghallott oláh, a бүdös vagy éppen Krisztus (pláne az oláhok Krisztusa) csakis a román nemzet szándékos és mindenkire kiterjedő gyalázása lehetett, semmiképp sem egy idős ember bevett szavajárása, vagy éppen egy frusztrációból fakadó általános káromkodás. Ez a fajta fixáció akkor a leglátványosabb, amikor a feljelentők az igazi sértést meg sem hallják, mert nem ismerősek a magyar politikai diskurzusban (például egy jövendölés arról, hogy ha így mennek tovább a dolgok, akkor mindenki bocsorban fog járni), miközben olyasmiről állítják, hogy sérelmes, aminek viszont semmi köze az etnikus beszédmódhoz (lásd Botár Gáspár esetét 1921-ből [Egry 2012: 34–35, 40–42]).

Nemzeti fogyasztás és a nemzet felmutatása

Kelemen Lajos esete az utcán köszönéseket gyakorló tanulókkal vagy éppen a himnusz éneklése után kitört verekedés a mindennapi etnicitás további eseteihez vezet. Az etnicitás felmutatása, illetve az etnicitás és a fogyasztás kapcsolata a forrásokban igen gyakran összekapcsolódik, hiszen a fogyasztás leginkább látványos és a leginkább konfliktushoz vezető része valamiképp a nyilvánosságban is meg kellett jelenjen, ez pedig a leggyakrabban a kulturális fogyasztás különböző fajtáival történt meg. Az éneklés, a zene- és rádióhallgatás, egy színdarab, egy futballmeccs sokkal inkább érzékelhető volt mások számára, mint az étkezés, a lakás díszei.

Ez nem azt jelenti, hogy a tárgyi fogyasztás kapcsán soha ne merült volna fel az etnicitás kérdése. Csakhogy ezek az ügyek rendszerint egyoldalúak maradtak, egy-egy feljelentő vagy állami közeg jelzésére indultak, esetleg még más állami szervek és aktorok véleménye ismerhető meg róluk. Mert mit is mond az egyéni, mindennapi etnicitásról Asztalos Eleonóra esete? A marosvásárhelyi vak virágárust perbe fogták, mivel piros-fehér-zöld virágcsokrokat árult. Aki elolvasta, mit írt erről a *Magyar Szemlé*ben Zathureczky Gyula (az események után öt évvel!), az minden bizonnyal fel is háborodott, és megerősítve érezte magát az általában vett román állammal kapcsolatos nemzeti ellenérzéseiben (Zathurecky 1937). Akinek volt szerencséje megismerni az ügy vizsgálatának iratait, az inkább azon csodálkozhatott, miféle elnyomó nemzetállam is Románia, ahol a letartóztatás után a helyi rendőrség kétségbeesetten kéri Bukarestet, ugyan mondják már meg, milyen jogszabályi hely alapján indíthatnának eljárást. Bukarest azonban azt válaszolja, hogy ők ebben nem tudnak segíteni, Ókirályság jogszabályai közt nincs olyan, amelyik más nemzeti színek viseletét büntetőjogilag tiltaná, amúgy pedig az ottani rendőrség ilyenkor egyszerűen elkobozza az adott tárgyakat. A marosvásárhelyi rendőrség viszont, némi kutakodás után, megkönnyebbülve fedezi fel, hogy még egy 1867-ben kiadott magyar belügyminiszteri rendelet van érvényben Erdély területén – és az igenis tiltja az idegen nemzeti színek viselését, használatát. A paradox, bizonyos szempont-

ból ironikus helyzetkép jelentős mértékben elüt a Zathureczky által sugallttól, de semmit nem mond arról, vajon miként értelmezte Asztalos Eleonóra az etnicitást, vajon a virágok színösszeállítására egyúttal önazonosítás is volt, vagy csak véletlen? Csak annyit tudunk, hogy a három szín látványa egy rendőrből kiváltotta a román nemzettel való azonosulást, és ugyanezt feltételezte Asztalosról is (ANIC Ministerul Justiției inventar 1117 dosar 85/1932: 47–58. f).

A mindennapi etnicitás performatív és fogyasztási dimenziója tehát elsősorban a nyilvánosságban, a nyilvános vagy félig nyilvános térben észlelt esetek révén érhető tetten a forrásokban. Ugyanakkor ekképp összekapcsolódott az első típusal, pontosabban a nemzeti nyelvvel is. Az állam ugyanis egyértelműen arra törekedett, hogy az ország és a régió nyelvi tájképét (Laihonen 2012) a román nyelv határozza meg, még akkor is, ha ez csak egy meseterséges és olykor Potemkin-falu jellegű állapot is volt. Hiszen hiába írták meg ékes románsággal a marha- vagy lóútleveleket a magyar jegyzők, hiába hordták azt magukkal gondosan a magyar parasztok, számukra ez legfeljebb egy hivatalos papiros volt, amit nem is igen értettek. Az 1918 és 1940 közti évek ennek következtében leginkább azzal teltek, hogy az állam egyre újabb és újabb erőfeszítéseket tett a nyelvi tájkép átalakítására. A feliratok nyelvében a román akarta dominánssá tenni, a reklámokat románra akarta változtatni, ám az újabb és újabb kísérletek leginkább arról árulkodnak, hogy a Székelyföldön ez mindig csak rövid ideig tartott (AN SJ MŞ Direcția Regională Ministerului Afacerilor Interne Mureş-Autonomă Maghiară¹⁰ dosar 2897: 28–29., 51. f.; dosar 2909: a rendőrfőnök a kézdívasárhelyi kereskedőkhöz 2187/933, 1933. június 10.).

Bizonyos értelemben a kétségbeesést jelzi az is, hogy 1937-ben már a dúlőnevek románosítására került sor, ami végképp értelmetlen volt, hiszen ezek használata még a községi közigazgatás számára sem volt gyakori. Eközben viszont a hivatali nyelvhasználat alig akart átalakulni. A harmincas évek közepéig a falvakban biztosan a magyar volt az informálisan használt nyelv, nem utolsósorban azért, mert a közvetlenül a lakossággal érintkező posztokat betöltők román nyelvtudása leginkább arra képesítette őket, hogy ha kell, megértessék magukat az amúgy magyarul is sokszor értő helyi románokkal (Egry 2017b). A román tisztviselők pedig hamar elfogadták, hogy ha mindenképp beszélniük kell a helyiekkel, akkor tolmácsot keresnek (Egry 2012: 38–39).

A városokban talán hamarabb végbement az átalakulás, de ettől még nagy különbség maradt a nagyobb, akár regionális központok (pl. Marosvásárhely) és a kis, vidéki városkák között. Kézdívasárhely új rendőrpáncsnoka 1926-ban megdöbbenve észlelte, hogy a városházán szinte senki nem beszél románul, beleértve a polgármestert, Morvay Andrást, aki pedig korábban a megye alprefektusa is volt. Morvay nem is különösebben zavartatta magát ettől, a rendőrtiszt kérdésére csak annyit mondott, hogy az Averescu tábornok vezette Néppárttal kötött politikai paktum miatt (az Országos Magyar Párt és a Néppárt választási szövetségre lépett) azt csinálnak a városban, amit akarnak (AN SJ MŞ Direcția Regională a Ministerului Afacerilor Interne Mureş-Autonomă Maghiară dosar 2897: 45–50. f). A nyelvhasználat tehát inkább féloldalasan vált a nemzet felmutatásának eszközévé, de mivel az állam mindenáron megkísérelte érvényre juttatni az ehhez kapcsolódó és nemzeti alapon kialakított normáit, az

10 A Maros-Magyar Autonóm Tartományt 1960-ban alakították ki a korábbi Magyar Autonóm Tartomány északi részéből és az újonnan hozzácsatolt Maros és Kis-Küküllő menti vidékből. Levéltári anyagában azért található háromszéki (elsősorban kézdívasárhelyi) rendőrségi iratok, mert a belügyminisztérium regionális kirendeltsége ezeket még a Magyar Autonóm Tartomány létezése (1952–1960) idején tartományi központba gyűjtötték, és onnan később sem szállították el – vélhetően 1960-ra a rendőrség és az állambiztonság alaposan kiértékelte azokat.

eltérés óhatatlanul is előhívta az etnicitást vagy az ehhez történő viszonyulást. Ugyanakkor a valóság sokáig inkább praktikus kompromisszumok sorát sejtette, amilyen például a már említett gyimesbükki jegyző esete is volt.

Az államtól független nyilvános terekben pedig alapvetően a magyar nyelv dominált, ami nem meglepő a lakosság összetételének tükrében. Az etnicitáshoz kapcsolódó konfliktusok alapvetően minden egyes társadalmi közegben jelentkeztek (Egry 2012), de az igazán tudatos önazonosulásról és az etnicitás értelmezéseinek tudatos elutasításáról főként a városi, iskolázott középosztály körében tanúskodnak a dokumentumok. A falusi konfliktusok kiváltója többnyire a nyelvhasználat volt, de maguk az ellentétek gyakran nem etnikai különbségtételre alapultak, hanem materiális javak körüli konfliktusokban, vagy más okból kitört erőszak során használták a felek a közismert, sztereotip etnikai sértéseket. (Kelemen Lajos ebből a szempontból kivétel, de mint láthattuk, az ő esetében is volt konkrét, materiális ok az ellentét mögött, másfelől pedig a szereplők közül többen is a falusi intelligenciához tartoztak.) A középosztályi világból ismert konfliktusokban is panaszkodtak a feljelentők, hogy magyarok vagy románok a kávéházban, étteremben, mulatságon Romániát szidták, az utóbbiak akár magyarul is. Az igazán izgalmas esetekben ennél jóval több történt, miközben az események nyelve a kisvárosi közegben jórészt magyar volt, akármilyen nemzetiségű résztvevőkről is volt szó.

Ez nem csak az etnikai arányokkal függött össze, hanem nyilván a kulturális minták és a társadalmi helyzet, presztízs és státusz összekapcsolódásával is. Éppen ez vezethetett oda, hogy alkalmanként az ilyen események, kávéházi vagy éttermi mulatozás, éneklés, randalírozás román résztvevői tettek olyasmit, amiről ők maguk is nyilvánvalóan tudták, hogy más körülmények közt a magyar etnikai önazonosítás eszközeként tekintenének rá. Amikor Ioan Oltean, a kézdivásárhelyi román tannyelvű állami gimnázium igazgatója és a város román alpolgármestere 1930-ban esti mulatságot tartott a magyar párt helyi korifeusaival, biztosan volt valami elképzelése arról, mit is jelent magyarnak lenni, hiszen gimnáziumi igazgatóként éppen az volt a küldetése a kultúrzónában, hogy „visszarománosítsa” a helyieket. Ehhez képest a mulatozás hevében arra kérte a cigányprímást, hogy játsszák el neki a magyar himnuszt. Amikor a zenész ezt megtagadta, mivel azzal saját fejére hozhatott volna bajt, az igazgató egyszerűen felpofozta a jóembert. Oltean tehát egy – más körülmények közt a magyarság kifejezésének tartott – kulturális gyakorlatban szeretett volna részt venni, amire néhez más magyarázatot találni, mint azt, hogy számára ez a középosztályi társadalmi lét jele volt egy olyan közegben, ahol a magyar középosztály dominált, és ahol szüksége volt arra, hogy azok el is fogadják (ANIC SJ MŞ Direcția Regională a Ministerului Afacerilor Interne Mureş-Autonomă Maghiară dosar 2899: 23. f).

Kézdivásárhelyen, bár a már említett rendőrkapitány öt évvel korábban beszámolt arról, hogy a helybeliek micsoda gyűlöletet éreztek a regáti románok, így őiránta is (AN SJ MŞ Direcția Regională a Ministerului Afacerilor Interne Mureş-Autonomă Maghiară dosar 2897: 113. f), nemigen merülhetett fel az, ami talán az egyik motiváció volt a kilenc évvel korábbi, marosvásárhelyi eset mögött: demonstrálni, hogy a helyi románok különbek az ókirályságbeli betolakodóknál, mert képesek a magyar urakkal együtt mulatni. Marosvásárhelyt egy elég zavaros ügy kivizsgálása során derült ki, hogy a prefektus azért tiltotta ki a város kedvenc cigányprímását, mert az egy kapitány utasítására nem volt hajlandó a prefektusnak játszani. Csakhogy a prefektus titkára néhány nap múlva néhány magyar úrral mulatott ugyanabban a kávéházban, és az események kissé elfajultak. A titkár revolverrel a

kezében betört a pincérnők szállására és szexuális kívánságait szerette volna kielégíteni, mire a pincérnők negligésben menekültek a havas udvaron keresztül. A vendéglős pedig kapott az alkalmon, és megegyezett a prefektussal: ejti a titkára elleni feljelentést, ha a prefektus visszavonja a cigányprímás kiutasítását (ANIC Consiliul Dirigent Direcția Administrativă Secția Prezidială dosar 2/1922: 75. f). Ebben az esetben tehát megint csak magyarként azonosított mindennapi kulturális gyakorlatokról volt szó, ezek azonban részben éppen arra szolgáltak, hogy az ókiráltságbeli prefektust valaki kizárja a középosztályi közegből. Miközben éppen a prefektusi titkár vad mulatozása a magyar grófokkal jelezte, hogy a városi társaságba való befogadás csakis a magyarokkal közös gyakorlatokon keresztül lehetséges. S bár a kézdivásárhelyi esetben az erőszak végül nem szabadult el, ugyanúgy jelzi a magyar középosztályi világ minta- és mértékadó jellegét a románok számára is.

Az amúgy is nehezen megrendíthető kulturális, társadalmi hierarchiát, a magyar vagy éppen monarchiabeli közös civilizáció magasabbrendűségének képzetét a balkáni Örománia világával szemben csak megerősítette, hogy – főként a Székelyföld kisvárosi világában – Bukarest politikai értelemben rá volt utalva a román pártokkal szövetkezni hajlandó helyi magyar csoportokra. Morvay kézdivásárhelyi polgármester nem tartozott az OMP élvonalába, előélete alapján pedig akár renegátnak is minősülhetett. Mégis, amikor a politika lehetővé tette, láthatóan nem a román, hanem a magyar érdeket képviselte. A román nemzetállam normatív keretei a Székelyföldön valóban nem nagyon érvényesültek, illetve az érvényesítésükre tett kísérletek még csak nem is a dualizmus korához képest jelentettek a helyiek számára elfogadhatatlan változást, hanem a román impérium első éveiben kialakult finom helyi kompromisszumokhoz képest. Arra viszont nem volt ereje és erőforrása az államnak, hogy a társadalomban valóban érvényre juttassa ezeket a nemzeti normákat, részben azért, mert a helyi vagy éppen helyben tevékenykedő románok – köztük az állami alkalmazottak – sem azonosították magukat ezzel a normatív kerettel. Mint az a mindennapi etnicitás eseteiből is kitűnik, az állam és a kisebbségi politika által elképzelt és részben konstruált bináris nemzeti választóvonal érvényessége igencsak esetleges maradt.

Egyetlen téren mondható, hogy ez a törekvés mégis sikeres volt. Bár a Székelyföldre és a székelyekre vonatkozóan meglehetősen régi és jól artikulált képzetek álltak rendelkezésre, a két világháború között sem a politikában, sem a mindennapokban nem kaptak kiemelt szerepet. Noha voltak székely pártok vagy éppen székely képviselők, az etnicitás alapvetően a magyar–román ellentétpár alapján értelmeződött, még akkor is, ha az állam esetleg megpróbálta mégis elkülöníteni a székelyeket, ha másként nem, elmagyarosított románokként. A székelységnek mint potenciális etnicitásnak alapvetően a magyarsággal szemben jutott szerep – a mindennapokban is.

Hivatkozott irodalom

- Balaton Petra (2004): *A székely akció története. Állami szerepvállalás Székelyföld felzárkóztatására*. Budapest: Cartofil.
- Bárdi Nándor (2004): Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés kezelésére – A magyar elképzelések 1918–1940. *Magyar Kisebbség* 9(1–2): 329–376.
- Bárdi Nándor (2013): *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből*. Csikszereda: Pro Print.
- Bárdi Nándor és Pál Judit (szerk.) (2016): *Székelyföld története III. kötet, 1867–1990*. Székelyudvarhely: MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum.

- Billig, Michael (1995): *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bottoni, Stefano (2013): National Projects, Regional Identities, Everyday Compromises. Szeklerland in Greater Romania (1919–1940). *Hungarian Historical Review* 2(2): 477–511.
- Brubaker, Rogers (2001): Csoportok nélküli etnicitás. *Beszélő* 6(7–8): 60–66.
- Brubaker, Rogers és Cooper, Frederic (2000): Beyond 'Identity'. *Theory and Society* 29(1): 1–47.
- Brubaker, Rogers, Feischmidt Margit, Jon E. Fox és Liana Grancea (2011): *Mindennapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest: L'Harmattan.
- Edensor, Tim (2002): *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford: Berg.
- Egry Gábor (2010): *Othonosság és idegenség. Identitáspolitika és nemzetfelfogás Magyarországon a rendszerváltás után*. Budapest: Napvilág.
- Egry Gábor (2012): A megértés határán. Nemzetiségek és mindennapok Háromszéken a két világháború között. *Limes* 25(2): 29–50.
- Egry Gábor (2013): Regionalizmus, erdélyiség, szupremácia. Az Erdélyi Szövetség és Erdély jövője, 1913–1918. *Századok* 147(1): 3–32.
- Egry Gábor (2015a): *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944*. Budapest: Napvilág.
- Egry Gábor (2015b): Egy kiállhatatlan ember megpróbáltatásai. Kelemen Lajos állam elleni izgatási pere Nagy-Romániában. *Lymbus. Magyarságtudományi Közlemények* 407–442.
- Egry Gábor (2017a): The World between Us: State Security and the Negotiation of Social Categories in Interwar Romania. *East Central Europe* 44(1): 17–46.
- Egry Gábor (2017b): Language Exams, Loyalty and Identification in interwar Romania. *Slavic Review* Winter (forthcoming).
- Fox, Jon E. és Cynthia Miller-Idriss (2008): Everyday Nationhood. *Ethnicities* 8(4): 536–563.
- Gidó Attila (2011): *School Market and the Educational Institutions in Transylvania Partium and Banat between 1919 and 1948*. ISPMN Working Papers. Cluj: ISPMN.
- Hermann Gusztáv Mihály (2003): *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*. Csíkszereda: Pro Print.
- Iorga, Nicolae (1906): *Neamul românesc în Ardeal și Țară Ungurească. Vol. II*. București: Minerva.
- K. Lengyel Zsolt (2017): Erdély újjáalkotásának a magyar terve 1917/1918 során. *Korunk* 28(2): 64–75.
- Laihonon, Petteri (2012): Nyelvi tájkép egy csallóközi és mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14(3): 27–49.
- Livezeanu, Irina (1995): *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation-Building and Ethnic Struggle 1918–1930*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- Nagy Szabolcs (2011): A Székely Hadosztály Egyesület. In *A Székely Hadosztály története*. Gottfried Barna és Nagy Szabolcs. Barót: Tortoma Könyvkiadó, 169–188.
- Oláh Sándor (2008): *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön*. Csíkszereda: Pro Print.
- Paál Árpád (2003): Emlékirat a semleges, független székely államról. *Magyar Kisebbség* 8(2–3): 120–133.
- Paasi, Anssi (1986): The Institutionalization of Regions: a Theoretical Framework for Understanding the Emergence of Regions and the Constitution of Regional Identity. *Fennia. International Journal of Geography* 164(1): 105–146.
- Romsics Ignác (1987): *Gróf Bethlen István politikai pályája 1901–1921*. Budapest: Magvető.
- Scurtu, Ioan és Liviu Boar (szerk.) (1995): *Minoritățile naționale în România 1918–1925*. București: Arhivele Statului România.
- Stachel, Peter (2007a): Identitás. A kortárs társadalom- és kultúratudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái. *Regio* 18(4): 3–33.
- Zathureczky Gyula (1937): Magyarok megfélemlítése Erdélyben. *Magyar Szemle* 29(2): 194–200.

Hivatkozott levéltári források és törvények

Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC)
 Consiliul Dirigent Direcția Administrativă Secția Prezidială
 Direcția Generală a Poliției (DGP)
 Ministerul Instrucțiunii
 Ministerul Justiției

Arhivele Naționale Secția Județeană Covasna (AN SJ CV)
fond 9

Arhivele Naționale Secția Județeană Mureș (AN SJ MȘ)

Prefectură Județului Mureș

Direcția Regională Ministerului Afacerilor Interne Mureș-Autonomă Maghiară

Gazeta Oficială a Județului Ciuc 1922–1925

Magyarország tisztii cím- és névtára 1918